

ÍGY LÁTTUK KODÁLYT

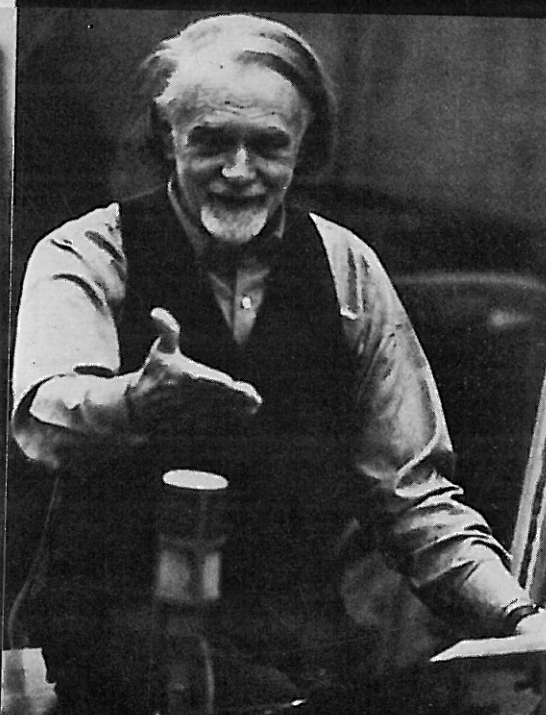

1. 403

ÍGY LÁTTUK KODÁLYT

ZENEMŰKIADÓ

ÍGY LÁTTUK KODÁLYT

Harmincöt emlékezés

Szerkesztette
BÓNIS FERENC

ZENEMŰKIADÓ BUDAPEST 1979

Amikor Kodályra emlékezem, mindig a tudós példakép áll előttem: *aki* a tudományra nevelt, *ahogy* a tudományra nevelt.

Mert nevelés volt az, sosem „oktatás” a szó köznapí értelmében. Ismeretanyagot, átvenni-, megtanulnivalót nem „*adott elő*” nekem soha, bár két éven át tanítványa is voltam az egyetemen. Elsőéves és negyedéves koromban zenefolklor-gyakorlatokat hirdetett, s az elsők szinte elejétől végig egyetlen hallgatója voltam; az órák beszélgetésből álltak. Nem az ő tudását adta elő, hanem az enyémet próbálta ki. Mikor első kérdésére kiderült, hogy már jegyeztem fel néhány dalt falun, azokat kellett sorra felírnom a táblára, és elmondani, mit tudok a dalról, a dalok rendszeréről, a kutatás eredményeiről. Ha nem volt elég vagy helyes, amit mondtam, kiigazított. Ha sokat kellett volna hozzáadni, ha nem tudtam volna mindazt, amit már tudni lehetett — helyesebben tudni *kell*ett, mert már meg volt írva —, akkor bizonyára nem beszélgetett volna tovább velem, amíg a szükséges anyagot el nem olvasom. De amit akkor olvasni lehetett: Bartók könyvét, Bartók és Kodály néhány alapvető tanulmányát, azt tudtam. (Bartók könyvének minden jegyzetét szinte könyv nélkül.) Lehetett hát beszélgetni olyan dolgokról, amikről még nem írt senki, ami csak a fejében volt, vagy még csak forrt benne, mint probléma.

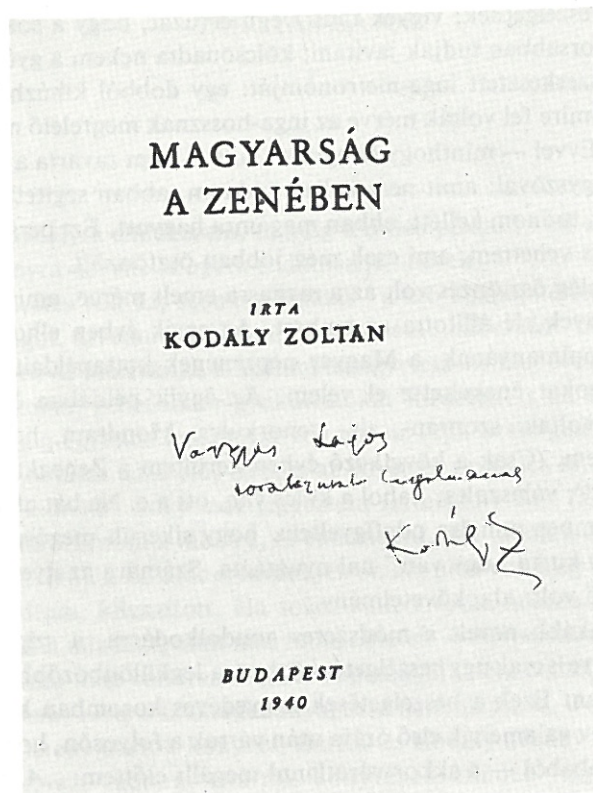
Jellemző példa volt disszertációm „megbeszélése”: mennyire természetesnek tartotta, hogy amit egyszer megírt, azt nem kell magyaráznia. A falu zeneéletének vizsgálata volt a kitűzött téma, aminek szükségét és feladatait előszóban foglalta össze nagy népzene-tanulmánya első kiadása elé. Amikor a feladattal megbízott, tudományos útmutatása mindössze ennyiből állt: „Amit ott megírtam, azt kellene megcsinálnia”. Annál több gyakorlati tanáccsal látott el: vigyek gyertya-lámpást, mert az emberek nem szeretik sokáig égetni a drága petróleumot, inkább

sötétben beszélgetnek; vigyek radír-végű ceruzát, hogy a sok lejegyzés közben gyorsabban tudjak javítani; kölcsönadta nekem a gyűjtés céljára külön szerkesztett inga-metronómját: egy dobból kihúzható mérőszalagot, amire fel voltak mérve az inga-hossznak megfelelő metronóm-egységek. Evvel — minthogy hangtalan volt — nem zavarta az ember az énekest. Egyszóval: amit nem kellett tudnom, abban segített. De amit tudhattam, tudnom kellett, abban magamra hagyott. Ezt persze megbecsülésnek is vehettem, ami csak még jobban ösztönzött.

Ámbár elég ösztönzés volt az a magasra emelt mérce, amivel mindig magas igények elé állította az embert. Az egyik évben elhozta óráira készülő tanulmányának, a Magyar népzeneének kottapéldáit kefelevonatban, azokat énekeltette el velem. Az egyik példában különböző c-kulcsok voltak: szoprán-, alt-, tenorkulcs. Mondtam, hogy ezeket nem ismerem. (Csak a következő évben kerültem a Zeneakadémiára.) „Semmi az”, válaszolta, „ahol a kulcs van, ott a c. Na hát akkor kezdje.” Ijedtemben annyira odafigyeltem, hogy sikerült megúsznom hiba nélkül. Egy kurta „úgy van”-nal nyugtázta. Számára az ilyesmi magától értetődő volt: alapkövetelmény.

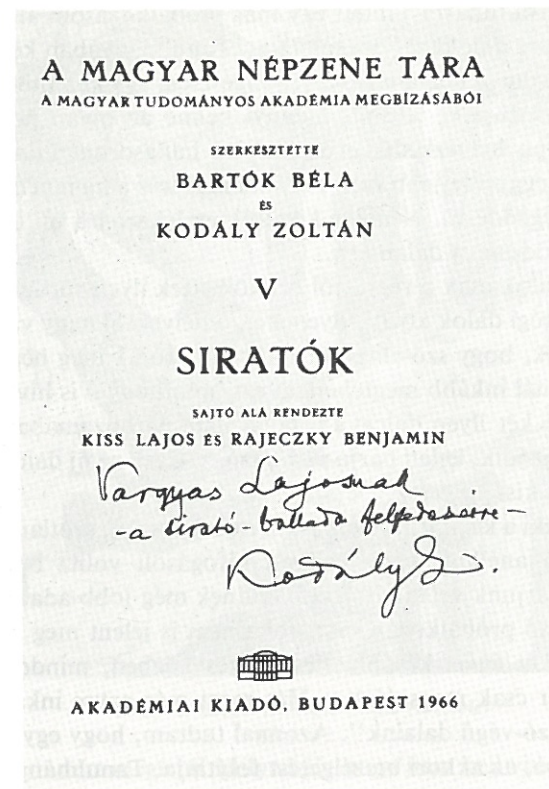
Annál inkább nevelt a módszeres gondolkodásra, a szigorú bizonyításra. Erre is csak úgy beszélgetés közben, a legkülönbözőbb témákkal kapcsolatban. Ezek a beszélgetések negyedéves koromban kezdődtek, amikor az év valamelyik első órája után vártuk a folyosón, hogy elmegy a tanári szobából — s akkor váratlanul megállt előttem: „*Azóta* mivel foglalkozott Vargyas úr?” (Akkor így szólították az embert az egyetemen.) „*Azóta*”, vagyis a három évvel azelőtti órák óta. Valamit elkezdtem mondani, s ő lassan megindult. Mentem mellette hazáig. S azután sokszor. Később, mikor már végeztem, állásban voltam, akkor is elmentem zeneakadémiai népdal-óráira; mindig lehetett hallani valami újat. Olyankor hazakísértem. Néha elkészönt a kapuban, néha behívott, s a lakásban folytattuk a témát.

Egy ilyen sétán előhozta neki, hogy vajon Tinódi „Egervár summája” nem moll dallam-e valójában, csak a tercen végződik, mintha az alaphangot a lantkíséret adta volna hozzá. Ő nem felelt mindjárt, emésztette a kérdést. Annyit jegyzett csak meg ezután, hogy talán

inkább sajtóhiba a vége, ami abban az időben gyakran előfordult: egy sorral vagy sorközzel följebb került egy hang, különösen a záratokban.

Később egyik munkatársa újra előhozta: „Vargyas azt állítja, hogy az Egervár summája moll dallam”. A meginduló beszélgetést ezzel zárta le: „Hát ha hoz még vagy húsz dallamot abból a korból, ahol ugyanígy van, akkor igaza lehet”. Elnevettem magam: „Összesen vagy negyven dallamot ismerünk abból a korból” — mondtam. Ő is mosolygott; látta, hogy megértettem: a dolog bizonyíthatatlan, tehát nem érdemes vele tovább foglalkozni, amíg valami új adat el nem dönti a kérdést.

Vagyis várni kell tudni a problémákkal. Amint ő várt a cseremiszipárhuzamokkal, amikor még csak a Néprajzi Múzeum pár hengerét ismerték; sőt akkor is, amikor már kiadványokból ismerte a stílust és tanulmányt is írt róla „Sajátságos dallamszerkezet a cseremisznépzenében” címmel; egy szóval sem említette benne a magyar—cseremiszipárhuzamot, mert még nem fedezett föl közvetlen dallampárhuzamot bennük. Amikor aztán egy tucat dallam-párhuzamra tudott hivatkozni, kifejtette elképzelését a régi magyar népdalstílus honfoglalás-előtti, keleti kapcsolatairól.

Erre a „várnitudo” intett egy más próbálkozásom alkalmával is, éppen cseremiszt dalokkal kapcsolatban. Tanulmányában közölt párhuzamain felbuzdulva magam is végigbongésztem egy kezembe került cseremiszt gyűjteményt, s feltűnt, mennyi benne az olyan pentaton dal, amely másképp helyezkedik el az ötfokú hangsonon, mint a mieink: záróhangjuk eggyel lejjebb van, s ezáltal más lesz a hangnemi hatása (la helyett szó-végződésű). Nemezt közölük emlékeztet a mi leugró végű, hasonló végződésű új dalainkra.

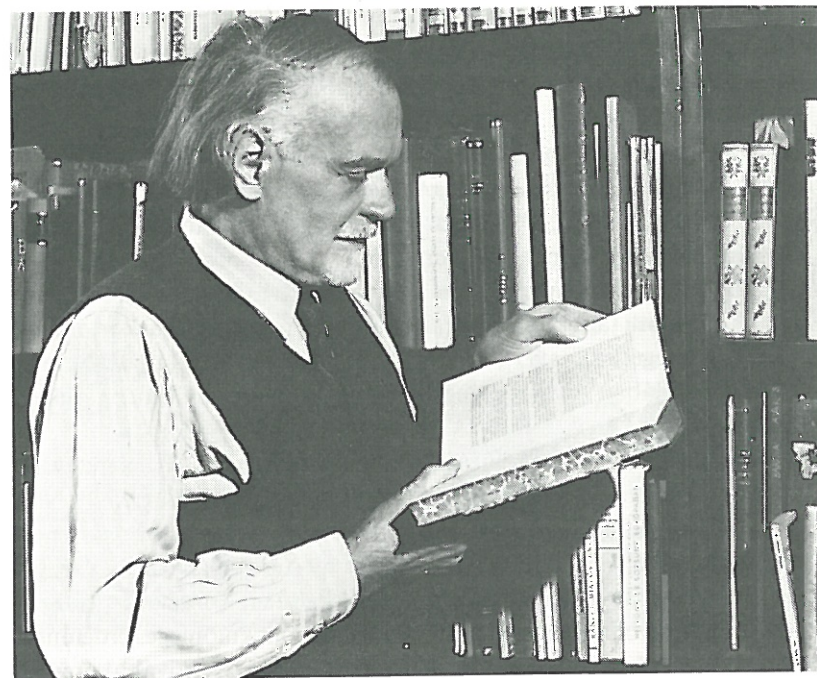
De az új dalok csak a régiektől örökölhettek ilyen fordulatokat. Kerestem hát a régi dalok közt is ilyeneket, amelyekről nagy valószínűséggel föltehettük, hogy szó-alapú ötfokúság húzódik meg hétfokú külsejük alatt. Annál inkább megtehettem ezt, minthogy ő is hivatkozott tanulmányában két ilyen dalra; s több dallam-párhuzamában a magyar példa la-n végződik, keleti párja pedig szó-n. Csak az új dalokra való hivatkozás volt kissé merész. De azért megírtam.

Elvittem neki a kéziratot. Szokása szerint hosszán, szótlán tanulmányozta, majd anélkül, hogy valamit kifogásolt volna benne, ennyit mondott: „Várjunk vele, hátha előkerülnek még jobb adatok is”. S én félretettem első próbálkozásomat, soha nem is jelent meg sehol.

Egy vagy két évvel később, beszélgetés közben, minden előzmény nélkül egyszer csak megszólalt: „Hát most már egyre inkább úgy látszik, voltak szó-végű dalaink”. Azonnal tudtam, hogy egykori kísérletemről van szó, az akkori beszélgetést folytatja. Tanulmánya nemsokára megjelent második kiadásban, ott újabb párhuzamokat találtam, s azokban is egy hanggal mélyebben zárultak a keleti dallamok. S itt már be is szűrt egy új mondatot a szövegbe: „Meglehet, hogy sok más, ma g¹-végű dallamunk valaha f¹-en végződött”.

Újabban Kallós Zoltán jóvoltából egész sor ilyen mélyebben végződő, szó-pentaton dallam került elő Gyimesből, Moldvából, néha még Mezőségről is.

Bebizonyosodott tehát sejtésünk. De milyen jó, hogy hallgattam rá, hogy nem közöltem azt a korábbi cikket. Elővettem a régi kéziratot: nem egy dallam-példát azóta egészen másképp magyarázok, s az új, gazdag anyag és az új összehasonlító eredmények alapján mennyire más-

Könyvei között (Kertész Gyula felvétele)

ként lehet mindezt megírni! Milyen jó, hogy nem kell visszavonni, megmásítani egykori állításaimat! Hogy megtanultam tőle: nem az a fontos, ki mond ki valamit *először*, hanem, hogy ki fogalmazza meg *utoljára*, végérvényesen!

Köztudomású volt, hogy szinte sosem dicsért. De azért dicséret nélkül is tudta éreztetni a méltánylást. Amikor a Néprajzi Múzeum először küldött ki lemez-felvétel előkészítésére, vele kellett megbeszélni, hová menjek. Elővette a térképet: „Valaha az volt a tervem, hogy végigmegyek a nyelvhatáron. Csak Rozsnyóig jutottam”, mutatta; „folytassa maga onnan tovább”. Ez persze nemcsak feladat volt számomra, hanem megtiszteltetés is. Így jutottam el a Gömör megyei Kiskovácsvágása, Barka, Lucska falucskába, s az Abaúj megyei Ájba.

Sem az ottani gyűjtésről, sem Áj falu zenei életéről írt munkámról nekem nem mondott egyetlen dicsérő szót sem. Mások egyszer kipróbálták belőle. Disszertációm egy bizonyos dékáni alaptól akarták kiadni, de Kodály véleményére volt szükség hozzá. A dékáni titkár felhívta, előadta a tényállást, és megkérdezte: „Ugye, tanár úr olvasta, elég jónak tartja?” Mindezt persze nem ilyen röviden. A telefon túlsó végéről mindössze ennyi hangzott el: „Olvastam. Jó.” Ez az „olvastam, jó”, elég volt arra, hogy az eredetileg négy disszertációra szánt összeget egészen nekem adják, hogy a doktorrá avatáson a bölcsészkar dékán — Kodálynak Eötvös kollégiumi tanulótársa — rámmosolyogjon a kézfogáskor, hogy a dékáni titkár egész oldalas cikket írjon könyvemről a Magyar Nemzet vasárnapi számába. Vagyis egy-egy szavával mérhetetlenül tudta segíteni az embert.

Egyszer nála voltam, s búcsúzáskor kezembe nyomta a „Mi a magyar zenében” egy példányát. Ránéztem, és félénken megkérdeztem: „Nem tetszik semmit se beleírni?” Tollat fogott, s csak úgy állva, egyik tenyérére fektetve beleírt valamit. Csak az utcán mertem megnézni: „Vargyas Lajosnak — majd egy szót nem tudtam kibetűzni - s aztán: „buzgalmaért”. Elszontyolodtam: a buzgalmat nem tartom különleges érdemnek. Otthon aztán sikerült elolvasnom az előtte álló szót is: „továbbkutató”. Tehát „továbbkutató buzgalmaért”! Az már más! Azért már hálás voltam! Az már további munkára sarkallt.

Mikor a sirató rokonságához tartozó dalok összeállítását mutattam neki, amit később „Ugor réteg a magyar népzeneben” címmel adtam közre, az volt számomra a legnagyobb elismerés, hogy láthatóan érdekelte a dolog. Sőt, segített példáimhoz újakat szerezni; egyik-másik példámra aggályát fejezte ki; ha meg én aggályoskodtam valaminél, ő biztatott: „De, nézze, a kadenciák, a ritmus is idevaló”. Akkoriban készült népzene-tanulmányának az a példatárral kibővített változata, amit általában „Kodály—Vargyas” néven emlegetnek. Azt hitte, abba, az ő tanulmányába akarom belevétetni ezeket az új eredményeket, azért végül odafordult hozzám: „Talán még ne ide, inkább külön cikkben kellene publikálni”. Magam is úgy akartam, tehát nem is a „talán még ne ide” részt hallot-

Akadémiai felolvasáson, Pais Dezsővel, 1965 (MTI Molnár Edit felvétele)

tam, hanem a biztatást a közlésre. Ezt az elismerés legmagasabb fokának tartottam.

Tizenhat évvel később megjelent a Népzene Tára sorozat sirató-kötete. Ki-kinek dedikáltatta vele a maga példányát. Az enyémben ezt írta: „Vargyas Lajosnak — a sirató-balladafelfedezésére”. Most kaptam megtehát szóban is kifejezve a dicséretet. Ezt a két munkámat tartotta említésre méltónak.

Tapasztaltam, hogy elnéző is tudott lenni; s milyen nagyvonalúan! Annak a bizonyos példatárnak összeállításakor panaszkodtam neki, hogy néhány közeli variáns is belekerült, amit a válogatásnál elnéztem. Kurtán csak ennyit kérdezett: „Hány dallamban?” „495” — mondtam. „Na látja; én százötvenben is elnéztem”. Ez arra célzott, hogy az Erdélyi Magyarok címen közölt gyűjteményben ugyanaz a dal kétszer is szerepel, mert egyik változatában az első sor vége felugrik az oktávra, a másikban

pedig le az alaphangra; s a sorvég szerint haladó rendezésben nagyon távol kerültek egymástól.

S ha már ennyiszer említettem ezt a kettőnk nevét viselő munkát, hadd emlékezzem meg arról a jellemző tulajdonságáról is, mennyire nagyvonalú volt anyagiakban. A kiadó nagyon alacsonyan szabta meg a nekem járó összeget, s arányosan, persze az övét is. „Szó sem lehet róla”, jelentette ki, s kiharcolta, hogy a munka tankönyvnek járó, magas honoráriumot kapjon — tényleg az is lett belőle —, s minthogy az ő tanulmányáról volt szó, ezt a honoráriumot a lehető legmagasabban állapították meg. S miután mindezt elintézte, az egész honoráriumot nekem utaltatta ki; nemcsak a példatárért járó részt, hanem az ő tanulmányáért járó is — ami sokkal nagyobb volt. 1952-ben az az összeg valóságos nemzeti ajándéknak számított. Mikor dadogva szabadkozni próbáltam a telefonban, röviden lezárta az ügyet: „Maga dolgozott vele”.

De az anyagi segítségnél többre tartottam erkölcsi támogatását. Talán a legnagyobbat ballada-kutatásaimban tapasztaltam. Pedig első emlékem ebben a témában egy fricska, amivel hiányaimat vette célba. Még egyetemi óráin kellett énekelni egy dallam-összeállítást, amelyben népdal régi egyházi dallamokkal volt párhuzamba állítva. A népi dallam szövege ez volt: „Így iszik, úgy iszik három hajdulegény Biró Zsigmondnének kötött kapujába”. Nem tudtam, honnét való, hogy ez a hajdúkkal útnak induló Biró szép Anna balladájának kezdő sora. „Hát még a népballadák legújabb kiadását sem forgatják? Nem lehet teljes a magyar irodalom ismerete a balladák remekeinek ismerete nélkül.” Az a kiadás nemsokára még a dunai csónakház úszó talpján is előttem hevert, s két vízbeugrás közt is balladákat faltam. Amikor azután megjelent tanulmányom a francia-magyar ballada-kapcsolatokról, meghallhattam szájából az első és egyetlen egész mondatos dicséretet. Végül, amikor tanulmányommal a tudományok doktora fokozatért pályáztam, mint a bíráló bizottság elnöke, ragaszkodott hozzá, hogy igen magas elismerés kerüljön a végső indokolásba.

Egész pályámon éreztem irányító keze támogatását. Azóta is, hogy eltávozott, képzeletben az ő ítélete alá bocsátom minden munkámat. Ismerem mércéjét, s ahhoz tartom ma is magamat.

Kodály nagyságát, akár a hegyekét, azok tudják fölmérni, akik távol-esnek egy kicsit az ilyen emberi nagyságok sajátos munkakörétől; vagyis a jelen esetben, akik nemcsak zenészek, nemcsak pedagógusok, hanem mindazokkal a gondokkal is foglalkoznak, amelyek Kodály egész lényét és egész életét betöltötték. Nem vagyok zenész, nem vagyok zeneértő sem; azok közé tartozom, akiket mint botfűlűt, valahányszor év elején megvolt a hangpróba, már a második akkord után kitétek a kórusból. Így aztán nem lévén se hallásom, se jó hangom, beletörődtem, hogy a zenéhez soha közöm nem lehet. Hogy mégis visszakerültem erre a területre, azt teljesen Kodálynak köszönhetem. Az ő nagy tétele volt, hogy nincs botfűlű gyerek, mindenkit meg lehet tanítani zenére, énekre, és mindenki elsajátíthatja azt a képességet, ami a zenei szépség élvezéséhez szükséges.

Én az ő nagyságát, távolról nézve tehát, abban láttam, hogy milyen munkát vállalt egy ugyancsak nehéz helyzetbe került nemzet életében. Az, hogy ő Bartókkal együtt lenyúlt a népzenehez, nemcsak azt eredményezte, amit Európában Stravinsky és a többiek csináltak, vagyis hogy az ősforrásból merítettek értéket. Sokkal többet adott ő: egy nép lelkiületét hozta felszínre; ez abban az időben már, azt lehet mondani, a zenében volt konzerválva. Kodály munkája ezért óriási. Öntudatra ébresztett egy nemzetet, megmutatva, hogy őnéki is van sajátos értéke; hogy büszke lehet arra, amit az ősei véghezvittek. S megtanította ezt a nemzetet arra is, hogy még tágabb értelemben foglalkozzék saját magával. Az a nevelő munka, amit ő itt helyben tán még Bartóknál is szívósabban végzett, nemcsak énekelni tanította meg százezerszámra a gyerekeket. Százezreket ébresztett közösségi öntudatra; arra, hogy hívek legyenek a közösséghez, amelyben születtek.

*